

SZILÁDI JÁNOS

Angyali történetek - angyalok nélkül

Vampilov két egyfelvonásosa a
Vígyszínházban

Kitérő a szabály tiszteletéről

Alekszandr Vampilov két egyfelvonásosának vígyszínházi előadásán „előkép-ként” kétszer is űrhajó szeli át a színpadi égboltot. A két űrhajó üzenetet közvetít a nézőkhöz, távoli, éterien sejtelmes igazolást arról, hogy amit itt látnak, nem a fantázia csillogó játéka, hanem *valóban* megtörtént.

Az első üzenet nézői vétele még zavarlatlan: nem tudni, mi van mögötte. A másodikat már nem „hallgatja le” a közönség: mozgás, mocorgás, a szünetben kezdett beszélgetés suttogóvá szelídített utolsó mondatai semlegesítik az űrhajóból küldött szavakat. Fegyelmetlenül a

közönség? Nem. Csak éppen tiltakozik. Tudatosan és ösztönösen, de mindenképpen egyöntetűen tiltakozik bizonyos szabályok megsértése ellen. A színház ugyanis társas játék. A Színpad és a Néző-tér közös játéka, amelynek írott és íratlan, de tudott, bevett szokásai, hagyományai, törvényszerűségei vannak. S ha valamelyik fél felrúgja a szabályokat, felbomlik a játék.

Az *Angyali történetek* előadásán a Színpad megsértette a szabályokat: félrevezető üzeneteket közvetített. A Nézőtér pedig nem szereti, ha becsapják. Nemcsak nem szereti, tiltakozik: székszöggéssel, beszélgetéssel - ez még udvarias forma! - jelenti be, hogy nem „játszik”.

A Nézőtérnek van igaza! Az űrhajóhól sugárzott üzenet ugyanis két esetben képezhetne „játékalapot”.

1. Ha képtelen történetek belső valóságigazságára apellálna.

2. Ha a nézőtér a már megvalósult harmónia társadalmának színházrajongói ülnének.

Mivel egyik feltétel sem adott, a történetek leplezetlenül „reálisak”, és a nézőtérben mi ülünk: az üzenet szükség-szerűen hamissá válik.

Angyalok feketében

Maradjunk még egy kicsit - ha más körben is - annál a bizonyos űrhajós üzenetnél. Az üzenet ugyanis Vampilov művében mottó. „Akárki akármit mondjon is, efféle históriák megesnek olykor - igaz, hogy ritkán, de megesnek.” Gogol e mondata áll a *Kaland a főmestérrel* című egyfelvonásos előtt a darabra is vonatkozó mottóként, de Vampilov írói vallo-másaként is.

Történelmietlen és értelmetlen lenne azt kérdezni, hová, merre fejlődött volna Alekszandr Vampilov művészete, ha a véletlen halál alig túl a harmincon el nem ragadja. Csak az elkészültből, a megvalósultból ítélnünk: a folytatást lezárta a vak halál. Pedig a megvalósult, a kötetnyi dráma nagy lehetőséget mutat. Vampilov - a szuverén művészet értelmében - Gogol leghűségesebb tanítványainak egyike a mai szovjet drámairodalomban. Szemléletét, gunyoros, kegyetlen, mindig bizonyos célba találó satirikus látásmódját tanulta el elődjétől, példaképétől - és alkalmazta saját korára kortársaira. Bátran, meghátrálás és meg-alkuvás nélkül.

Mint a *Kaland a főmestérrel* című egyfelvonásosban is. Kis, vidéki szállodában vagyunk valahol Szibériában. A szálloda igazgatója, Kalosin a szocialista káderpolitika torzhajtásának terméke, az, aki mindig elront valamit, de bukása csak egy újabb - kiszámítható végű - főnökség kezdetét jelenti. Drámai hős is lehetne, hisz a Kalosinok - és magyar meg-felelőik - sorsában többnyire ott rejlik a dráma lehetősége is. (A prózairodalom, elsősorban novellákban már fölvázolt néhány fontos vonást e típus jellemző képviselőiről, azokról, akik elkötelezett hittal, de szakmai tudás nélkül álltak vezető posztra, és az évek során nem szerezték meg a pozíciójukhoz feltétlenül szükséges tudást. Mire rádöbbentek a hibára, már késő volt. És innen sokfelé vezet az út. A lemondáshoz, az önkéntes visszavonuláshoz, mint Dobozi Imre egyik novellájának hőse teszi, az önpusztításhoz, amit Szakonyi novellájának hőse választ, vagy éppen önmaga emberiségének feladásához, amire Kalosin figurájában Vampilov ad példát.) De Kalosin figurájából már hiányzik az a tragikai erő, ami Dobozi és Szakonyi hőseiben

Vampilov: Húsz perc egy angyallal (Vígyszínház). Tordy Géza (Ugarov), Tomanek Nándor (Homutov), Koncz Gábor (Antyipin)

még megvan. Kalosin gorombáskodik, basáskodik a szálloda egyik vendégével. A megsértett emberről aztán kiderül, hogy Moszkvából jött, és főmettőr. Kalosin nem tudja, mi az, hogy főmettőr. Csak annyit ért, sejt belőle, hogy az valami „főnök”. Ez pedig Kalosinnak, aki a „felfelé nyúl, lefelé oroszlán” kettősében szervezte meg életét, elég a rémülethez. Hogy a „moszkvai főnök” bosszújától megmeneküljön, örültnek tettei magát. Az örülség színlelése kevésbé sikerül, viszont az izgalmaktól hamisítatlanul valódi szívrohamot kap. A nincs továbbnak ebben a kegyetlen állapotában ön-maga leplezi le élete hazugságait. Büntetés már ez is, de az igazi még csak ezután jön: túléli a rohamot, és ott marad a meg-vallott, az egymás szemébe vágott élet teljes és már soha jóvá nem tehető mocskával.

A másik történet a *Húsz perc egy angyallal* még „egyszerűbb”. Ugarov anyag-beszerző és Antyipin sofőr kiküldetésben egyetlen éjszaka elisszák pénzüket. Még egy táviratra való se marad. Antyipin kikiabál az utcára, hogy adjon valaki kölcsön nekik száz rubelt. Tréfa ez persze, maguk is tudják, de egyszerre bemegy hozzájuk egy férfi, letesz száz rubelt az asztalra, és már távozik is. A két férfi nem hiszi el, hogy van valaki, aki száz rubelt csak úgy odaad ismeretlen embereknek. Az idegen után rohannak. Visszacipelik, megkötözik, vallatják. Odahívják a két szállodai szomszédot, a hegedűművészt, a nászutas házaspárt és a takarítónőt is. Egyedül a fiatalasszony hisz a férfinak. A többiek bűnre, lopott pénzre gyanakodnak. A férfi végül bevallja, hogy anyja itt élt a városban. Nem látogatta meg, pedig sokszor el akart jönni hozzá. Pénzt akart küldeni, de nem adta postára. Most meghalt az anyja, és szabadulni akart a pénztől és a bűntudat--tól].

„Nevesse Ön is velünk”

Mai szovjet drámák magyar bemutatóinak sokéves tapasztalata igazolja, hogy az esetek nem is jelentéktelen részében rendezőink, mert nem érzik elég súlyosnak, az egész színházi estét átsugárzó erejűnek a mű központi gondolatiságát, sajátos megoldásokat alkalmaznak. 1. Az érzelmesség irányába mozdítják el az egész művet. (Radzinszkij *104 lap a szerelemről* című darabjának első hazai bemutatója például.) 2. Megzenésítik. (Ugyancsak Radzinszkij lehet a példa.) 3. Melodramatikus hangszerelést „aggat-

Vampilov: Kaland a főmettőrről (Vígyszínház). Schubert Éva (Marina) és Venczel Vera (Viktória) (MTI Fotó - Keleti Éva felvételei)

nak” a műre (Roscsin *Egy fiú meg egy lány*). 4. A vígjátéki elemeket növesztik produkció-meghatározóvá.

Horvai István a *Kaland a főmettőrről* c. egyfelvonásos színpadra állításában az utóbbi megoldást választotta. Nem dramaturgiai eszközökkel, nem húzásokkal, nem szövegátcsoportosításokkal, „mindössze” a szereposztással. Bővérű komédia születik így Horvai színpadán, mulatós is, nevetető is. Horvai biztos kézzel perdíti elének a „nagy önleplezés” kacagtató fordulatait bőséges helyet szervezve a hatalmas színpadon minden vígjátéki szituációnak.

Valami azonban mintha mégis hiányozna. Mintha túl könnyed, mintha túlzottan „üres” lenne a nevetés. Horvai rendezése Vampilov művének egyik rétegét képviseli; a vígjátékít. Igaz, ezt meggyőzően. A szatíra élesebb színei azonban érzékelhetően hiányoznak. Kalosin, Horvai értelmezésében túlzottan csak vígjátéki figura. Pedig Kalosin - Kalo

sinok veszedelmesebbek ma még annál, hogy ilyen felhőtlenül lehessen nevetni rajtuk.

Más a helyzet a *Húsz perc egy angyallal* c. egyfelvonásos rendezői megvalósításánál. Könnyedségében egy árnyalattal itt is „elegánsabb a szükségesnél a játék rendezői komponálása, de ettől eltekintve maró szatíra sugárzik a színpadi történetből. A célpont mi vagyunk, hitetlenségünk a jóra, az igaz emberségre. Nem elhinni, feltételezni sem tudjuk az őszinte önzetlenséget. Horvai némi együttérzéssel, de következetes könyörtelenséggel rajzolta e belső kórkép jellemző tüneteit. Feszés, szinte pattogó tempót diktál, sodrót, már-már rohanásszerűt. Nyoma sincs a *Kaland a főmettőrről* ráérősségének, vígjátéki hatásszüneteinek.

Pedig vígjátékként indul itt is a játék, de míg az előzőben mindvégig az is marad, most Horvai rendezése fokozatosan engedí érvényesülni a sötétebb színeket. A csúc a remekbe szabott befejező kép-

sor, ahol a megvallott bűn mindent megvilágító fényében egymásra találó és nagy dárídóba kezdő társaságának - elvégre tisztességes pénz az a száz rubel! - kitűnő megkomponálása kesernyés fintor is egyben. Lenéző, megvető fintor arról a tisztességről, amelyik nem csupán a szibériai kisváros szállodájában üli naponként torz győzelmi torát.

Szállóvendégek és a szállodai személyzet ars poeticája

A Kaland a főmottóval Kalosin szállodai igazgatója Feleky Kamill. És mindjárt mondjuk is ki; elsősorban őrá gondoltunk, amikor azt írtuk, hogy a darab fokozott vígjátéki hangnemét Horvai a szereposztással teremti meg. Ez pedig akkor is igaz, ha megállapításunkat nem a színészi alakítás minősítésének szánjuk. Feleky Kamill színészi művészete, mint minden érett, kiteljesedett művészet, sajátos jelleggel rendelkezik. Ezen a művészetben belül Feleky Kamill egyszerűen birkózik meg Kalosin figurájával: ízesen, élvezetesen építi fel a kis-stílusú, önmaga hálójába tekeredő szélhámós csetlés-botlását. Hogy a mű másik rétegét nem varázsolja elénk, az nem az ő hibája.

Szereplőtársai soványka „falatot” kapnak a Felekynek dúsan terített asztalnál. Szatmári István a vad futballdrucker Potapov, Deák Sándor a hallgatag Rukoszujev, Bitskey Tibor a más asszonyát szívesen szerető Kamajev szerepében birkózik sikerrel az epizódnyi feladattal. Schubert Éva hangossága, emberi olcsósága Marina szerepében Kalosin méltó kiegészítője. Venczel Vera mint Viktória csak a fiatal lány ijedségét és csinoságát adhatta a figurához.

A Hűs perc egy anygyallal Ugarov anyagbeszerzője Tordy Géza, Antyipin sofőrje pedig Koncz Gábor. Nem rossz, nem eleve gyanakvó fiatalemberek ők. Nem akarnak a kákán is csomót keresni. Két hétköznapi, hétköznapien normális fiatalembert játszanak. Tordy Géza lágyabban, könnyebben hívót, Koncz Gábor gyanakvóbban makacsat. Amiben egyek, az rosszul szabott „józsánáguk”, az, hogy lelkileg készülletlenek a nagyobb jószágra. Persze nekik van igazuk, hisz végül bebizonyosodik: Homutovot sem az önzetlen jószág, hanem a bűntudat vezette. Mégis, Ugarov és Antyipin erőszakosságukkal nemcsak Homutov „méséjét” leplezik le, de önmaguk kisszerűségét is.

Tordy Géza és Koncz Gábor játékában

az a legtalálób, hogy egyetlen pillanatra sem engednek a könnyen kínálkozó túlzásnak, hanem mindvégig tisztán képviselik Homutov „örültségével” szemben a „józan realitást”. Azt az „ésszerűséget”, amely naponként foszt meg bennünket egy szebb, egy teljesebb életvitel lehetőségétől.

Homutov agronómus: Tomanek Nándor. Kicsit félszeg, kicsit a kisvárosban is vidéki férfi Tomanek Homutovja. Jót akar egyáltalán? Azt. Nem a jóért magáért, hanem az önmegbocsátás lehetőségéért. Ezért ragaszkodik ahhoz, hogy csak „úgy” adja a száz rubelt. Az igazság elmondása - úgy érzi - ezt az önmegbocsátást veszélyeztetné. Nem rajta múlik, hogy mégis el kell mondania az igazat. És arról sem tehet, hogy az immár bizonyítottan „tisztes” pénzből nagy, mindent feledtető mulatás és feltehetően napokig tartó részegség lesz.

A kisebb szerepekben Zách János, Balázs Péter, Sándor Iza és Szerencsi Éva nyújt jó alakítást.

Az ízlésesen modern, csak egy picit túl elegáns jelmezeket Jánoskúti Márta, a vígjátéki tónust ötletesen erősítő díszleteket Fábri Zoltán tervezte. A fordítás Elbert János mives munkája.

*

Lassanként nagyobb tanulmány és főként elmélyültebb elemzés tárgyává érik, de ha csak jelzésként is, hadd említsük itt meg, hogy a Vígszínház ideai premierjeiből kirajzolódó műsorterve egyre nehezebben illeszthető be a színházról korábban kialakult képbe. Katajev: *A kör négyzögesítése*, Örkény-Nemeskürty: *A holtak hallgatása*, Csehov: *Három nővér*, Déry Tibor: *Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról* és most a Vampilov-bemutató elgondolkodásra érdemes sort kell hogy alkosson az elemzés számára. Igaz, régebben is minden évadban szerepelt egy-két olyan mű a műsorban, amely belülről feszítette a színház szellemi kereteit. A most tapasztalható jelenség - bár, hogy tendencia-e, csak később derül ki majd - már több ennél ...

Vampilov: Angyali történetek (Vígszínház)

Fordította: Elbert János, **rendezte:** Horvai István, *díszlet:* Fábri Zoltán, *jelmez:* Jánoskúti Márta.

Szereplők: Feleky Kamill, Szatmári István, Deák Sándor, Bitskey Tibor, Schubert Éva, Venczel Vera, Tomanek Nándor, Koncz Gábor, Tordy Géza, Zách János, Balázs Péter, Szerencsi Éva f. h., Sándor Iza.